

Szeli István

TŐKE ISTVÁNROL, EGY KÖTET ÜRÜGYÉN

Tőke István: *Mosolygó Tisza mente II.*, Forum Könyvkiadó,
Újvidék, 2006

„Velembeli” volt, ahogy Zentán meg Topolyán is mondják egymásról az egyazon esztendőben születettek. De természetesen sok másban is „velembeli”, azaz nemcsak azonos korú, de azonos teendőkkel megbízott, s munkakörünkben is hasonló feladatokat teljesítő pályatárs (következőleg gondolattárs) is. Csakhogy neki nem adatott meg mindaz, amihez a szerencsés egykorú túlélő hozzájuthatott, nem egyszer érdemtelenül is, s amivel a sors immár majd egy negyed évszázaddal bőkezűbbnek mutatkozott irántam. De vajon kegyesebb-e és jóindulatúbb-e egyszersmind? Vajon csupán életéveink számát tekinthetjük-e bőkezűsége jelének? Aligha.

Most, hogy posztumusz könyvét forgatom (*A mosolygó Tisza mente*, második kötetét), nem az jár a fejemben, hogy szülőhelye, a topolyai szegénynegyed (a Szőlősor) félárvajának szűkös életű gyermekkorát idézzem fel ismét, mint annyi évtizeddel ezelőtt, a gyűjtemény első kötetének megjelenésekor. Akaratlanul is azon töprengök, mi az, amire az első kötet bevezetőjében, mind pedig a könyvvel foglalkozó későbbi írásaimban felületesen, pontatlanul, talán nem is mindig a Tőke Istvánra föltétlenül jellemző vonásként mutattam rá, s amire csak a második kötetel összehasonlítva figyelhetett fel az olvasó is? Erre a kérdésre keresve a választ, azt kell mondanom, hogy az legfeljebb szakmabeliségünk bizonyos mérvű eltéréseiben és emberszemléletünk némi különbségeiben mutatkozik meg. Ennek a jelei viszont már apró gyermekkorunkban feltűnnek. Mint ahogy már gyermekkoráról szólva még 1983-ban kifejtettem:

„Aki ilyen tarisznyával indul, az élete fogytáig mást sem tesz – nem is tehet –, mint élményeinek e poggyászát bontogatja-teregeti minden órájában, mert a máhha terhét, amit a szőlősori gyerek vállára rakott az élet, mindvégig érzi. A faluszél, a csordajárás, az alvég örökségét. Ez a nyitja annak is, hogy alapállását nem a néprajzos szakember hűvösen tárgyilagos modora, az iskolázott megfigyelő »tényszerűsége«, pedantériája határozza meg, hanem azé az emberé, aki nemcsak közvetít és továbbad, hanem *emlékszik* is. Innen a sugárzó melegség és megértés, amivel körülveszi, fellépteti, beszélteti alakjait. S ha meggondoljuk azt is, hogy majd négy évtizeden át, egész pedagógiai pályafutása alatt (...) szüntelen és szo-

ros kapcsolatban állt azokkal, akiknek a szavait jegyezte s viselt dolgait mondta el, akkor teljesen érthető, miért lazul fel a gyűjtő feszes hangja, a távolság hogyan rövidül le emberi közelséggé, s miképpen kerülnek bele az előadásba a személyes elemek, akár a Gödrök népéről, akár a kisvárosi szatócsokról, iskolamesterekről, értelmiségi kisegzisztenciákról beszél.”

Nos, az itt mondottak nemcsak a szociográfiai pályázatra benyújtott anekdotáira jellemzők, hanem egész munkásságára is. Hadd említsem meg ennek illusztrálására, hogy noha a tanügyi hatóságok előírása iskolai félévénként csak egy ízben kötelezte az osztályfőnököket növendékeik szüleinek meglátogatására, Tőke István gyakran bandukolt ezen felül is a Kertek meg az Alvég korán sötétedő novemberi utcáin, éppúgy, mint kora tavasszal vagy éppen télvíz idején is. Nyilván nem azért, hogy az év végi „karakterisztikájába” az iskola igazgatója *lelkiismeretes*nek minősítse osztályfőnöki teendőit.

Hasonló oka lehetett Bori Imrének is, aki már a *Magyar Szó* 1969. február 9-i számában arra figyelmeztetett: jóllehet egyes zsűritagok bizonyos észrevételei s műfaji kifogásai miatt a bírálóbizottság Tőke István pályamunkáit nem vehette figyelembe, „... hiszen a mű jellege nem szociológiai-szociográfiai volt, ám a gyűjtés áttanulmányozása után az is kétségtelenné vált, hogy érdemes és jelentős az a munka, amit Tőke István végzett, összegyűjtve az élő anekdoták egy jelentős részét, formát adva nekik. (...) Nyilván módot kellene találni e gyűjtés mielőbbi megjelentetésére: szellemi életünk gazdagodna, szellemi javaink gyarapodnának általa, s az is bizonyossá válhatna, hogy érdemes és jelentős az olyan jellegű munka is, amelyet a feladataira ébredt és annak természetét felismerő tanárember végez a maga sajátos körülményei között, távolabb a tudományos központoktól, s egészen közel az életnek azokhoz a formáihoz, amelyeket hétköznapjainkban éljük.”

Mint látjuk, ennek az intelemnek a jegyében jár el a Forum Könyvkiadó még 2006-ban, a gyűjtemény e második kötetével is, egyúttal azonban a két neves egykori munkatársunk és örökhangyónk óhaját és meghagyását is teljesítve.

Végezetül azonban hadd térjek most már vissza az emlékek tágas térségeiről az elmélet szorosabban körülhatárolt vidékére, az életjelenségek elméleti megközelítéséhez. Ilyen szempontból vizsgálva a második kötet anyagát arra a megállapításra jutottam (de legalábbis észrevettem), hogy ezekben már nem maga a történet az érdekes, hanem az ember, akivel valami megtörténik. Másképpen mondva: az anekdotázó szeme az eddig ismert és ismertetett világról egy másik dimenzióra: a fizikai-tárgyi-anyagi környezetről az ember belső világára siklik. Ennek következtében aztán humanizálódik körülötte minden, ami körülveszi, hisz itt már mindennek, amit csak közöl vagy tudomásunkra hoz, az ember a mértéke: az elmondottak, a velünk közöltek is egy bizonyos emberi jellemvonás, tulajdonság, szokás, lelki forma megnyilatkozása. Mint például K. K., a kisvárosi kántor önmagát is messze túlélő, ötletes, szellemes figurája, aki

pl. a temetési menetben énekelve mindig tudta, hogy az utca melyik üzleténél, patikájánál, hivatalánál s egyéb stációjánál kell új énekekre rázendítenie. Mondjuk B. B. gyógyszerháza előtt arra, hogy „Halál ellen nincs orvosság!” Ebből az alaphelyzetből nőtt ki aztán maga az anekdota a benne résztvevők replikáival és egyéb tetteivel, aminek általában a nagyközönség előtt is ismert okai és gyökerei vannak.

Ide sorolhatnánk például a Szekfű Györgyöt, a város főjegyzőjét fölléptető anekdotát is, akiről a városban olyan vélemény alakult ki, hogy sokat ad hivatali tekintélyére, nevének emlegetésére a közéletben. Ezzel hozható összefüggésbe az is, hogy az Árpád utca elején, a központi iskolával szembeni sarkon vagy száz éve épült házának a homlokzatára díszes betűkkel íratta fel: *Építette Szekfű György és neje, Kekezovics Etelka*. A Tisza felőli oldalon, az eresz alatt, a falomboktól félig földve még ma is olvasható. Tisztviselő beosztottjai csak úgy nyilatkoztak felőle, hogy a „kivagyí”. Állítólag csak az alkalmat várták, hogy erre figyelmeztessék. Ez pedig az anekdota szerint akkor érkezett el, amikor – még a „békebeli békében” – egy városi közgyűlésen a főjegyző felolvasta saját szövegét az előző ülésről, a szokásnak és az előírásoknak megfelelően ezzel zárva: „Jegyzé Szekfű György.” Ekkor szólalt meg az ülésterem karzatáról egy csúfondáros sipító hang: „és neje Kekezovics Etelka.” Ezzel aztán megkezdődött a második zentai csata: a jegyzői emelvény felől tucatszám röpködtek a tintásüvegek meg a tolltartók a karzat felé, onnan pedig ellenkező irányba. A polgármester végül is kénytelen volt szünetet rendelni a felbolydult kedélyek csillapítására. – Mint látható: az anekdota itt is magát az emberi természetet, a jellemet állítja pellengérré, s nem a pusztán történelmi elmondása a célja.

Nem lennék következetes sem önmagamhoz, sem Tőke Istvánhoz, ha nem egy „házi feladattal” zárnám a mondottakat: keressük ki az utóbb említett típushoz sorolható anekdotákat, s nevezzük meg azokat a jellemvonásokat, amelyekből az anekdota etikai, erkölcsi vagy egyéb tartalmi felismerhetők és megnevezhetők.